

HEINRICH BÖLL A ČEŠTÍ SPISOVATELÉ

JIŘÍ MUNZAR (BRNO)

Heinrich Böll zaujímá v kontextu české poválečné kultury mimořádné místo. Je jedním z mála zahraničních autorů, kteří u nás zcela zdomácněli. První zmínky o něm se objevují na počátku 50. let, koncem 50. let vycházejí první knižní překlady, v 60. letech je z něho postupně přeloženo takřka vše. Pak nastává nucená přestávka: jako důsledek jeho postojů se od roku 1970 stává osobou nežádoucí a jeho dílo nesmí vycházet. Tento stav trval s drobnými výjimkami až do jeho smrti v roce 1985.

Recepci Heinricha Bölla v českém prostředí a jeho vztahu k české kultuře následující poznámky věnovány nebudou. Budou zaměřeny především na jeden její aspekt: na vztah Heinricha Bölla k českým spisovatelům a intelektuálům koncem 60., v 70. a 80. letech, na jejich společný boj za humánnější svět.¹

Kontakty s Heinrichem Böllem sice navázali již dříve někteří čeští autoři, překladatelé a žurnalisté, Böll tehdejší Československo navštívil již na počátku 60. let, na intenzitě tyto vzájemné styky však nabývají až koncem let šedesátých. A současně se stávají i oficiálnějšími. Tehdy také začíná mj. i korespondence mezi českými spisovateli na jedné straně a Böllem na straně druhé. Jedná se o řadu otevřených dopisů, podněty k nim byly různé.

Tak se v roce 1967 českoslovenští spisovatelé, účastníci se ve dnech 27.-29. června 1967 čtvrtého sjezdu Svazu československých spisovatelů, obrátili na světovou veřejnost, především na spisovatele svobodného světa, s naléhavou žádostí o pomoc při záchraně duševní svobody a základních práv spisovatelů, ohrožených státní mocí. Jmenovitě se v textu obraceli i na Heinricha Bölla. Ten na tento dopis reagoval „*Otevřenou odpovědí 329 československým spisovatelům, intelektuálům a umělcům*“,² v níž jim proje-

¹ Viz Jiří Munzar: Heinrich Böll aus tschechischer Sicht. Brüner Beiträge zur Germanistik und Nordistik IX. Brno 1994, s.107-117. Jiří Munzar: Heinrich Böll als Leser der tschechischen Literatur. Germanistica Pragensia XIV. Praha. 1997, s. 91-96.

² Heinrich Böll: Offene Antwort an die 329 tschechoslowakischen Schriftsteller, Intellektuellen und Künstler. Die Zeit, 15. 9. 1967.

vuje své sympatie a vysvětluje, že nechová žádné iluze o situaci v socialistických zemích, pokud jde o svobodu a prostor pro spisovatele a intelektuály. Současně vyjadřuje naději, že jejich boj není marný. Existencí této naděje zdůvodňuje i své kontakty s oficiálními místy v socialistických zemích, se stranickými funkcionáři, což mu na druhé straně umožňuje i kontakty a setkání neoficiální. Zároveň upozorňuje na to, že i postavení spisovatele na Západě má svá úskalí a vysvětluje svůj postoj: kritizuje negativní jevy na Východě i na Západě. To však v praxi často vede k tomu, že v tisku se referuje pouze o jeho kritice Východu a o kritice Západu se mlčí. Československé spisovatele ujišťuje o své solidaritě.

O rok později, roku 1968, byl Svazem československých spisovatelů pozván, aby se osobně a na místě přesvědčil o tom, jaká je u nás situace. S manželkou a synem René přijeli do Prahy 20. srpna. Zdrželi se čtyři dny a Böll své dojmy popsal v esejí *Tank mířil na Kafku*.³ V československém socialismu s lidskou tváří se Boell domníval nalézat tu třetí cestu mezi kapitalismem a komunismem, kterou v 60. letech usilovně hledal. Konkrétně na něj nejvíce zapůsobil nenásilný odpor obyvatelstva. Podobné myšlenky se objevují i v interview pro zvláštní číslo Literárních novin, vydané krátce po invazi,⁴ i v *Dopise z Prahy*.⁵

Situaci tedy poznal na vlastní kůži dostatečně, a když se postupně začaly zhoršovat i podmínky v oblasti kultury, začal být československým spisovatelům nápomocen celou vahou své osobnosti (od roku 1971 do 1973 byl prezidentem mezinárodního PEN-klubu, 1972 se stal laureátem Nobelovy ceny), morálně i materiálně. Stal se jakýmsi jejich patronem a protektorem.

Proto se na něho obrací v roce 1976 otevřeným dopisem před chystaným procesem se 14 undergroundovými hudebníky, kteří měli být obžalováni z výtržnictví (patřili k nim mj. I. M. Jirous a Svatopluk Karásek). Píše: „*Už mnohokrát jste projevil starost o osud československé kultury, už mnohokrát se Váš hlas pozvedl na obranu všech, kdož jsou v Československu perseklováni za své názory, postoje a za svou tvorbu. Proto se obracíme i v této věci právě na Vás a žádáme vás se vši naléhavostí, abyste věnoval svou pozornost i tomuto případu, abyste využil své umělecké a lidské autority k apelu na československé úřady, aby odvolaly chystané soudní představení, a abyste eventuálně podnítil i zájem dalších kulturních osobností, jimž není lhostejný osud svobody ducha na evropském kontinentu, o tento případ.*“⁶

³ Der Panzer zielte auf Kafka. Der Spiegel, 20. 9. 1968.

⁴ Literární listy, roč. I, zvláštní vydání, 24. 8. 1968.

⁵ Ein Brief aus Prag, in: Tschechoslowakei 1968. Zürich. 1968.

⁶ Dopis Heinrichu Böllovi, Praha 16. 8. 1976, in: Heinrich Böll: Dílo překonává hranice. Praha 1992, s. 66-67.

Boell krátce nato uveřejnil *Odpověď do Prahy*, v níž se jednoznačně solidarizoval se signatáři dopisu.⁷

Reminiscence na tento případ se objevují v jedné z jeho posledních básní, věnované českému emigrantovi a Böllovu příteli Tomáši Kostovi k šedesátinám, nazvané *Volně podle B. B.*, která je parafrází Brechtovy básně *Am Grunde der Moldau wandern die Steine*.⁸ Tématem básně je Pražské jaro, předposlední verš *hudba, slovo v nich (mocných) vyvolá paniku* je však jasnou narážkou na zmíněný proces.

■

A nadešel rok 1977, rok Charty. V našem kontextu jej uvádí dopis ze dne 21. 2. 1977, podepsaný Heinrichem Böllem a dalšími německými autory, adresovaný generálnímu prokurátorovi Československé socialistické republiky.⁹ Požaduje se v něm dodržování mezinárodních právních norem a propuštění Václava Havla a tří dalších zatčených z dlouhotrvající vyšetřovací vazby.

Tentokrát však korespondence přestává být pouze jednostrannou. Rok 1977 byl i horkým rokem pro Heinricha Bölla. Toho roku totiž v Německu došlo k sérii krvavých teroristických akcí, provedených Frakcí rudé armády (RAF), a Böll, který byl již předtím velmi kritizován za konciliantní postoj k ní, byl nyní označován za duchovního otce terorismu a byl vystaven mnoha útokům.

Proto se čeští spisovatelé a intelektuálové, především chartisté, rozhodli vyjádřit mu otevřeným dopisem svou solidaritu. Mj. se v něm prohlašuje: „*Ze zkušeností naší země víme nejlépe, kam vede umlčování kritických hlasů prostřednictvím krátkých spojení a zatracování. O to víc nás znepokojuje okolnost, že jste spolu s dalšími humanisty na základě Vašeho přístupu obviňován z údajné sympatie k teroru. Jako Vy podporujete naše snahy, stojíme my na Vaší straně. Považujte nás i nadále za své solidární přátele.*“¹⁰

■

Cennou podporou českých spisovatelů se strany Heinricha Bölla však byla i podpora české a československé věci a konkrétně i československých spisovatelů v německém tisku. Řada jeho článků, esejů a recenzí, věnovaných této problematice, je velmi dlouhá. Psal o Janu Patočkovi, Jiřím Pelikánovi a Tomáši Kostovi, jména českých literátů, zejména Václava Havla a Eduarda Goldstückerera, jsou zmiňována v četných souvislostech různého rázu. Nejzajímavější v tomto kontextu jsou dva texty.

⁷ Heinrich Böll: Antwort nach Prag. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 6. 9. 1976

⁸ Heinrich Böll: Dilo překonává hranice. Praha. 1992, s. 43.

⁹ Op. cit., s. 70-71.

¹⁰ Op. cit., s. 77-78.

Především recenze Grušou uspořádané německé antologie z děl českých autorů *Verfemte Dichter*.¹¹ Kniha sestává z analýz současné situace v Československu, na které navazuje část beletristická. Böll si na jednotlivých příspěvcích cení především humor, který srovnává s humorem Haškovým. Nejobsáhleji se zabývá povídkou Lenky Procházkové, věnované tématu domova, Böllovi tak blízkému.

Druhý důležitý text, nazvaný *Zdvořilost vůči Bohu*, je v podstatě zevrubnou recenzí německého vydání Havlových *Dopisů Olze*.¹² Na knize Bölla poutají nejvíce problémy etické, otázky po smyslu lidské existence. Obdivuje však i Havlovu skromnost a zdrženlivost a domnívá se, že je křesťan, i když se tak sám nedefinuje. Velmi jej chválí za to, že nehýří slovem Bůh tak, jak to činí někteří němečtí politikové. Havel je mu blízký i tím, že se identifikuje s německou levicí.

V této souvislosti je nutno se zmínit i o časopise *L 76* (později *L 80*), který byl věnován z velké části československé problematice. Böll patřil s Carolou Stern a Günterem Grassem k jeho zakladatelům. Jeho název je jasnou narážkou na *Listy*, zakázané roku 1969. Mezi příspěvateli bylo mnoho Čechů, jak emigrantů, tak těch, kteří žili v Československu. Byli to např. L. Vaculík, M. Uhde, P. Kohout, A. Kliment, V. Havel, E. Goldstücker, I. Klíma, J. Trefulka. Roku 1977 se konalo první sympóziium *L 76*, na němž hrála československá problematika, zejména otázky demokratického socialismu, velkou úlohu. Jedno z čísel časopisu v roce 1978 pak bylo věnováno Československu při příležitosti desátého výročí okupace.

■

Z této řady faktů, kterou by bylo možno ještě doplnit, zcela jasně vyplývá, jak blízko k sobě měli Heinrich Böll a představitelé československé intelektuální elity, co Böll pro československé spisovatele vykonal a v neposlední řadě i to, co pro ně znamenal. S utlačenými československými spisovateli se v 70. a 80. letech solidarizovali i mnozí jiní velcí světoví spisovatelé, Heinrich Böll však v tomto směru vykonal pravděpodobně nejvíce.

To, co pro české autory znamenal, snad nejlépe vystihuje báseň I. M. Jirouse, příznačná pro léta vzniku (1981), v níž je Böll prezentován jako zachránce a spasitel:

*Drahý Heinrichu Bölle,
Václav Havel sedí už třetí rok!
Zastaňte se ho znova a ještě silněji,
pro lásku Boží!*

¹¹ Der Mut zum Widerstand. Der Stern, 25. 8. 1983.

¹² Höflichkeit gegenüber Gott. Die Zeit, 7. 9. 1984.

*Rozevřete nebesa, drahý Heinrichu Bölle!
V době, kdy jsme byli v temnotách,
zastal jste se nás.
Pane Heinrichu Bölle.
Pro lásku Boží
osvobodíte Václava Havla!*¹³

Po listopadovém převratu došlo k bilancování i na tomto poli. V Praze byla roku 1990 otevřena první zahraniční pobočka Nadace Heinricha Bölla. Ta na podzim roku 1991 uspořádala sympóziem *Náš Heinrich Böll*, jehož se účastnil i syn Heinricha Bölla René a Böllův synovec Viktor Böll i řada dalších německých přátel autora, na druhé straně pak četní čeští spisovatelé a intelektuálové.

O rok později pak tato nadace v Praze připravila dokumentární výstavu o Heinrichu Böllovi. Při příležitosti konání této výstavy byl vydán i rozsáhlý katalog s bibliografií k recepci Heinricha Bölla u nás.¹⁴

---

¹³ Magorovo borágo, 1981, in: I. M. Jirous: Magorova suma. Torst 1998, s. 249.

¹⁴ Heinrich Böll v Československu. Bibliografie 1956-1991. Sestavil Jiří Munzar, in: Heinrich Böll: Dílo překonává hranice. Praha 1992, s. 100-111.

